

**„ФЛЕЙТА, НАПОВНЕНА ДИХАННЯМ БОГА”:
САКРАЛЬНЕ У СПОГАДАХ ІРИНИ ЖИЛЕНКО
„НОМО FERIENS”**

Аналізується духовний, особистісний світ, світ радості Ірини Жиленко. Наголошено, що відчуття Богоприсутності супроводить письменницю впродовж усього мемуарно-автобіографічного дискурсу: через абстрактне відчуття краси до свідомої віри. Виокремлено три змістові рівні у структурі аналізованого тексту. Зосереджена на своєму екзистенційному існуванні, повернена до власного „Я”, героїня емоційно сприймає картини природи. Вони розкривають її розуміння Бога, людини, батьківщини, сенсу життя.

Ключові слова: Ірина Жиленко, Бог, мемуарно-автобіографічний дискурс, спогади.

Ірина Жиленко відома передусім як поет. Причому вона завжди залишалася поетом камерним; головним предметом її поезії була приватна маленька людина, яка в самототожності шукає підстав для свого щастя, створює навколо себе майже герметичний, але гармонійний ландшафт власного людського буття, боронить свій світ від проникнення в нього ідеологічних і соціальних штормів ХХ ст.

Із художнього доробку Ірини Жиленко більш досліджена саме поетична творчість. У передмові до „Вибраного” поетеси з промовистою назвою „Та, що молиться Богові віршами” М. Жулинський підкреслює: „це поезія відвертого, сповідально чистого, як молитва, співчуття й болю, добра і ласки, надії, а головне – свята на цьому земному карнавалі життя; це пошуки духовної опори передусім у собі серед жорстокого і холодного велелюддя; це зазивання вистояти серед щоденної клопітливої непроглядності, підтримати вірою в добро і надію високим злетом уяви, фантазії, підняти людину над гіркотою переживання життя і смерті” [10, с. 10].

Наприкінці ХХ ст. Ірина Жиленко оприлюднила унікальний мемуарний твір „Номо feriens”, надрукований у кілька етапів, починаючи з 1997 р., журналом „Сучасність”. Потяг до сповідальності, прагнення зробити набутком читацької спільноти своє приватне життя, непрості випробування, що їх довелося пережити, – усе це спонукало І. Жиленко взятися за перо мемуариста: „Слава мемуаристиці, бо тільки вона „воскрешає” людину в усій своїй живій цілості і яскравості” [8:12, с. 114]. Настанова на вичерпність у відображенні життя і щирість у вираженні свого світосприймання, на правдивість і неприкрашеність минулого стали естетичними засадами авторки.

Незважаючи на те, що спогади Ірини Жиленко, на думку літературознавців, стали „знаковою публікацією” [14, с. 139], „чи не

найпомітнішим мемуарним твором останніх літ” [2, с. 198], на жаль, доводиться констатувати, що вони не були об’єктом спеціальних досліджень. На сьогодні є лише поодинокі спроби побіжного розгляду певних аспектів мемуаристики Ірини Жиленко під час аналізу літературного процесу кінця ХХ – початку ХХІ століття. Так, Л. Гарнашинська, Л. Яшина, аналізуючи українське шістдесятництво, розглядають також книги спогадів Ірини Жиленко [15; 17]. О. Яровий [16] зіставляє етично-філософську концепцію роману „*Homo feriens*” із його „поетичним адекватом, „розлитим” по поетичних творах”. У спогадах його цікавить філософське осердя, що слугує ключем до розуміння всієї творчості поетеси.

Розмірковуючи про автобіографізм сучасної жіночої прози, розглядаючи її у дискурсі феміністичної критики й гендерного аналізу, згадує „*Homo feriens*” Людмила Таран: „Витворення нового для сучасної української літератури жіночого письма, принципово нових нарративних стратегій – це не тільки долання синдрому постколоніальної меншовартості. Це передусім нівелювання традиційних форм репрезентації жінки в нашій культурі, долучення до „великого кола кровообігу” світових тенденцій, відтак долання периферійності” [14, с. 142]. У своїх дослідженнях української епістолярної спадщини своєрідним і дуже характерним для доби інформаційним пластом називає спогади І. Жиленко Михайлина Коцюбинська [12, с. 71].

Наше завдання – розкрити духовний світ, світ „*homo feriens*” Ірини Жиленко, що відкриває зв’язок між людиною і Богом, людиною і Всесвітом.

Назвавши свої спогади „*Homo feriens*” („людина радісна”, „людина, яка святкує”), І. Жиленко вмістила в цю назву своє розуміння життя і своє світобачення. „Я щаслива людина, – написала вона у вступі до роману. – Люблю життя. Вдячна долі за те, що мене обминули спокуси вульгарного споживацтва, кар’єризму, фанатичного аскетизму та ідейного фанатизму, залишивши мені просте і добре, багатотрудне і радісне людське життя” [4:9, с. 12]. „Щаслива людина”, „люблю життя”, „фанат життя” – ці слова проходять рефреном крізь усю тканину роману і є визначальними для світосприйняття Ірини Жиленко.

І. Жиленко, безумовно, врахувала досвід використання у світовій культурі ХХ ст. латинської мови для назв художніх і філософських праць, зокрема і трактату нідерландського історика культури Йогана Гейзінги „*Homo Ludens*” (1938) – людина, що грається. Власне, І. Жиленко запровадила в художню свідомість нове поняття – „людина радісна”, – утіливши в ньому певні вічні властивості людської природи: уміння почувати себе щасливою й за умови соціальної бурі, безмежний оптимізм, породжений вірою в розумність Всесвіту.

„Людина радісна” – це сама І. Жиленко; це вона сприймає життя як свято, що б там у ньому не траплялося і які б випробування не клав на її дорозі Бог. Для поетеси „свято”, „сакралізоване”, як щоденний духовно вивищений стан людського існування” [16, с. 45] – це, перш за все, сповідання принципів добра, добротворення. Відчуття Богоприсутності

ніколи не полишало її. За дослідженнями літературознавців, наповненість поетичного світу Ірини Жиленко „велетенською радістю” генетично пов’язана з розумінням життя як самодостатньої цінності. На початку становлення її особистості це розуміння реалізується через абстрактне відчуття краси: „Бог дав мені гостре і радісне світовідчуття (відчуття краси), за наявності якого не треба філософсько-релігійних костурів, аби підтримувати у собі почуття безсмертя” [4:10, с. 27]. З роками – це вже свідомо віра: „Я ніколи не була занадто богомільною, але завжди відчувала при собі Господа саме в прекрасні миті життя. І не вимолювала – а славословила, дякувала, всім серцем співаючи хвалу Творцеві” [7:6, с. 138].

У структурі роману „*Nomo feriens*” виразно виокремлюються три змістові рівні. Перший рівень – власне автобіографічно-мемуарний: авторська розповідь про минулі роки й пережиті події, сучасників, чії портрети І. Жиленко створює майстерно, розуміючи людину та її характер; це та частина роману, яка пов’язує його з мемуарною традицією. Другий рівень – документальний: широке вживлення в текст документів (власних листів і щоденників), дослівне їх використання у великих обсягах, що надало їм не допоміжного, а самостійного значення. Третій рівень – ліричний щоденник у площині сьогодення, який авторка створила в процесі написання „*Nomo feriens*”. Він умістив її роздуми про нашу сучасність, смисл життя, ліричний і філософський коментар до документальної частини; цей рівень вивершив художню будівлю роману, обґрунтував естетику суб’єктивності, пояснив стихійну ліричну домінанту.

На автобіографічному рівні образ авторки, який постає зі сторінок твору, відзначається внутрішньою гармонійністю, уродженим оптимізмом і відчуттям Богоприсутності у світі. У „*Nomo feriens*” читач уловлює відчуття І. Жиленко своєї богообраності: „Бог мене любить і оберігає, він знає, що більше мене берегти нікому” [8:12, с. 98]; „Читають мене чи не читають, хвалять чи лають – байдужечки. Бог дав мені так багато, що од людей мені не треба нічого” [7:5, с. 141]; „Воістину Бог торкнувся наших душ і зробив нас обраними. Бо, попри все моє омерзіння до павучих людських клубочінь, я кажу: Світ прекрасний! І душа людська – прекрасна, аж боляче дивитися в неї. І те, що ми живимо, і маємо змогу дивитися в душу природи, в душу людини, в свою душу – це щастя!” [6:12, с. 126]. Авторка передає майже катарсисне почуття присутності Господа у кожній краплині Всесвіту: „А тут, у селі, – Бог скрізь. Оце велетенське, просторе, відкрите і тепле осіннє небо – все Бог. І поля ці спорожнілі сповнені Божого дихання і Божої ласки. І оці урочисті дими по всьому селу (палять бадилля) здіймаються во славу Божу. І верхи велетенських тополь на заході сонця моляться Богу. І навіть півні співають якомсь ніби – вгору. Все – автору, під благословляючу долоню небес” [7:6, с. 136].

Р. Корогодський підкреслював здатність Ірини Жиленко „не втрачати зв’язку з Духом Святим”, її „здатність через роки, ріки, гори

пронести це дивне світовідчування заворожує, бо в „безкінечність тягнеться меч спокійний, золотий і чистий промінь” [11, с. 368].

У системі життєвих цінностей, що породжують відчуття щастя, – віра в Україну і в свою потрібність Батьківщині. У ліричній нарації роману розкидано багато міркувань про Україну і світ, національне питання. Національність, за І. Жиленко, дана людині Богом, а відтак зраджувати свою національність – це зраджувати Бога. „Це теж необхідна умова щастя: залишатися собою, тобто українцем” [7:5, с. 142].

Мемуаристку хвилює невидимий, але відчуваний зв'язок між окремою особистістю і Всесвітом, людиною та універсумом, мікро- й макрокосмом. Усвідомлення героїнею себе як одного з елементів загальнолюдського, причетність до нескінченного потоку буття наближають хронотоп твору до вічності й безкінечності, розширюють часопростір приватного життя, індивідуальної людської долі, розсуваючи межі реальності й існування в часі. Як підкреслює Л. Тарнашинська, Ірина Жиленко свідомо того, що час не вибирають, і „єдиний вихід, єдиний порятунок – це у контексті Богом даного тобі відрізка Вічності залишатися самим собою” [15, с. 22].

Зосереджена на своєму екзистенційному існуванні, повернена до власного „Я”, героїня надзвичайно інтенсивно сприймає навколишній світ. Картини природи для неї – це спосіб розуміння світу й людини, освоєння буття. У Ірини Жиленко людське буття невідривно пов'язане з природним, ідеться про глибинне і непорушне поєднання. Цю єдність виділено одухотворенням природного світу і порівнянням життя героїні з явищами природи. І. Жиленко змальовує не тільки пейзаж; природа є абсолютним первнем, буттям, космосом, світобудовою у цілому: „Троянди пахнуть, акації, все щебече, цвіте, дзвенить, гуде, висвистує, сокоче, і все – блаженство. Так, світ переповнений красою – аж через край” [7:5, с. 131]. В авторки власне загострене й емоційно забарвлене бачення природи. Світ І. Жиленко наповнений пейзажними малюнками, що розкривають її розуміння людини, батьківщини, смислу життя, уміння побачити й почути симфонію вітру, голоси птахів і дерев, передати музику осіннього лісу, відтворити спів тихоплинної ріки.

„Відчуття природи”, зумовлене підвищеним „відчуттям життя”, природа, сприйнята внутрішнім баченням, перейшли до сфери найважливішого в її житті. Ірині Жиленко властиві прагнення подати скороминущі прояви, миті, скалки і піднести їх до рівня буттєвого цілого. Конкретні складові простору і часу (поле, ліс, степ, сад, ніч, ранок, день, вечір, зима, весна, осінь) постають у звичайному своєму вигляді й одночасно як частина всесвіту, носій непізної таїни всесвітнього буття, створеного Богом.

Авторка надає природі рис одухотвореної і по-людськи чуттєвої істоти: „Як написати про осінь, щоб не було слів, а була сама лише осінь жива! Ще жива...” [7, с. 132]; „Весело скрекоче сорока і галасують півні. А величезний куц багряних маків підносить вогняні келихи, налиті бджолиним дзвоном. Усе живе радіє, страждає і відчуває ласку. Як і біль” [7:5, с. 148]; „Вітер раз по раз шарпав гілку, в затінку якої я

сиджу, і гілка гладить мене по щоці, а її гладжу у відповідь. Вона – мене, а я – її, і думка: все одно, всі ми – одне ціле, і доля у нас спільна, і жити нам, і вмирати разом” [7:5, с. 153].

Думку Л. Тарнашинської, що, „оречевлюючи свій уявний світ і персоніфікуючи світ речей, Ірина Жиленко одухотворює кожний прожитий день” [15, с. 18], можна екстраполювати й на її мемуарну творчість.

Стаючи віддзеркаленням душі, пейзаж допомагає розкрити внутрішній світ людини. Зображення природного світу в його сприйнятті конкретним спостерігачем (не об'єктивна картина, а суб'єктивне бачення, моє бачення навколишнього) творить ліричний пейзаж, сприяє ліризації оповіді. Ставлення до природи обертається для І. Жиленко мірою внутрішнього багатства людини, її духовності, способом самохарактеристики, розглядається як найважливіший чинник у формуванні поглядів на світ.

На всіх структурних рівнях „*Homo feriens*” багато місця присвячено роздумам про творчість і працю, які є важливими складовими у відчутті щастя письменниці. Життя – це прекрасний витвір труда, творчості, самопожертви. Авторка переконана, що „не можна в цьому світі не трудитися катюжано. Гріх” [6:12, с. 113], що кожному необхідно „працею виправдовувати своє існування, спокутувати рай дитинства, справджувати мрії юності і заробляти спокій старості” [7:5, с. 148]; „Господь має рацію: труд – сіль на хлібі щастя. Без нього нам не смакувало би ніщо” [6:12, с. 112].

У мемуарах авторка розкриває безцінну таємницю джерел своєї творчості: „Слово саме по собі такий самий бездушний матеріал, як і цегла, з якої викладають і храми, і клозети. Це така мука (і таке блаженство!) – із тих затертих, убогих, обридлих слів зліпити будову, яка б за легкістю не поступалася весняному небові, а за конкретністю – шматкові хліба” [7:5, с. 139].

Для І. Жиленко однією з вагомих частин Всесвіту є музика: „Купила „Патетичну” Бетховена у виконанні Ріхтера. Бігла під дощем, сховавши платівку під пальто. Гадаю, Бетховену потеплішало б у його вічності, якби він міг мене уздріти” [4:9, с. 82]. Музика є і засобом втекти від повсякденного, і відпочинком засмученої душі, і місцем знаходження відповідей на безліч вічних питань, і тайною: „Музика давніша за слово і нею можна висловити те, що не готове ще стати словом, тобто – почуття. Музика – людська душа до народження тіла. <...> Якби не було на світі музики-тайни, що заповнює собою всі паузи, провали, найменші тріщинки реальності, як вода – всі порожнини планети, ми б загинули від спраги” [4:10, с. 34].

Щасливою її робить творчість, коли письменник відчуває, що він – „як флейта, наповнена диханням Бога” [4:9, с. 13]. Ця думка повторюється лейтмотивом: „Тільки талант і має смисл у цьому світі” [6:12, с. 145]. Творчість для поетки всепоглинальна. „Життя – теж форма творчості, – заявляє вона, – ми його пишемо, і хочеться, щоб цей твір (найголовніший!) був якщо не геніальний, то хоч достойний” [7:5, с. 142].

Ірина Жиленко – поетеса від Бога, якій притаманне відчуття радості, свята, щастя, володіє особливим талантом – здатністю перетворювати будень на свято, поєднувати побутове і сакральне, гармонізувати навколишнє.

1. *Гажа Т.П.* „...Повідати світові своїм, жіночим голосом”, або Шістдесятництво крізь призму мемуаристики: „Номо feriens” Ірини Жиленко (1997–1998) / Т.П. Гажа // Вісник Харк. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Сер. : Філологія. – 2002. – № 572. – С. 296–302.
2. *Галич О.А.* Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи : [монографія] / О.А. Галич. – Луганськ : Знання, 2001. – 246 с.
3. *Дроздовський Д.* Поетична суб’єктність у віршах Ірини Жиленко / Д. Дроздовський // Слово і час. – 2008. – № 1. – С. 10–18.
4. *Жиленко І.* Номо feriens : Кн. 1 / І. Жиленко // Сучасність. – 1997. – № 9. – С. 12–87; № 10. – С. 16–70.
5. *Жиленко І.* Номо feriens : Кн. 2 / І. Жиленко // Сучасність. – 1998. – № 9. – С. 12–49; № 10. – С. 44–56.
6. *Жиленко І.* Номо feriens : Кн. 2 / І. Жиленко // Сучасність. – 1999. – № 1. – С. 27–54; № 2. – С. 40–68; № 12. – С. 95–150.
7. *Жиленко І.* Номо feriens : Кн. 2 / І. Жиленко // Сучасність – 2002. – № 4. – С. 127–146; № 5. – С. 128–153; № 6. – С. 130–140; № 7–8. – С. 119–135.
8. *Жиленко І.* Номо feriens : Кн. 2 / І. Жиленко // Сучасність. – 2003. – № 11. – С. 97–127; № 12. – С. 98–116.
9. *Жиленко І.* Номо feriens : Кн. 2 / І. Жиленко // Сучасність. – 2004. – № 1. – С. 89–97; № 2. – С. 94–118.
10. *Жулинський М.* Та, що молиться Богові віршами : [передмова] / М. Жулинський // Жиленко Ірина. Євангеліє від ластівки : вибр. твори – [2-ге вид.]. – К., 2006. – С. 4–30.
11. *Корогодський Р.* Маленька на зріст велика поетка й жінка: Ірина Жиленко // Корогодський Роман. Брама світла: Шістдесятники / [упоряд. М. Коцюбинська, Н. Кучер, О. Сінченко] / Корогодський Роман. – Львів : Вид-во Українського Католицького ун-ту, 2009. – 656 с.
12. *Коцюбинська М.* Епістолярна панорама шістдесятих / М. Коцюбинська // Київська старовина. – 2000. – № 2. – С. 71–83.
13. *Коцюбинська М.* Історія, оркестрована на людські голоси. Екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної української літератури / М. Коцюбинська. – К. : Вид. дім Києво-Могилянська академія, 2006. – 70 с.
14. *Таран Л.* „Бути самій собі ціллю”: До питання про автобіографізм сучасної жіночої прози / Л. Таран // Сучасність. – 2006. – № 3. – С. 139–155.
15. *Тарнашинська Л.* Автопортрет на зламі двох сторіч / Л. Тарнашинська // Сезон вічності. – Париж ; Львів ; Цвікау, 2001. – С. 18–23. – (Бібліотека-альманах українців Європи „Зерна” (24,32).
16. *Яровий О.* Сміслові контури поезії Ірини Жиленко / О. Яровий // Слово і час. – 2000. – № 10. – С. 45–48.

17. Яшина Л. Епоха шістдесятих очима В. Дрозда та І. Жиленко / Л. Яшина // Наукові зап. – Сер. : Філологічні науки. – Вип. 64, ч. 2. – Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. – С. 271–278.

Аннотація

Анализируется духовный, личностный мир, мир радости Ирины Жиленко. Подчеркивается, что ощущением присутствия Бога наполнен весь мемуарно-автобиографический дискурс автора: от абстрактного ощущения красоты до сознательной веры. Выделено три содержательных уровня в структуре анализируемого текста. Сосредоточенная на экзистенциальном, обращенная к собственному „Я”, героиня эмоционально воспринимает картины природы. Они раскрывают её понимание Бога, человека, родины, смысла жизни.

Ключевые слова: *Ирина Жиленко, Бог, мемуарно-автобиографический дискурс, мемуары.*

Summary

The article deals with the analysis of spiritual personal world, Irene Zhylenko's world of joy. It is emphasized that the feeling of presence of God memoir-autobiographical discourse: through abstract feeling of beauty to conscious faith. Three pithy levels in the structure of the text analyzed are singled out. The heroine concentrated on her existential being, turned to her own "I" perceires emotionally the pictures of nature. They expose her understanding of God, man, motherland, the sense of life.

Key words: Irene Zhylenko, God, memoir-biographical disxourse.

Стаття надійшла до редколегії 7.10.2010 р.